

Kisebbségpolitika és társadalomszervezés

Várady Imre szerepe a délvidéki magyarok
társadalomszervezésében az 1920-as évek elején

A. Sajti Enikő¹

Absztrakt

Írásom ahhoz a kérdéshez kapcsolódik, hogy a délvidéki magyar kisebbségi közösségen belül milyen módszerekkel szervezte meg az elit saját társadalmát. Egy olyan kor, amikor a Délvidéken megbomlott az állami és a nemzeti hovatartozás, egyik napról a másikra új, nemzeti szempontból ellenséges keretek közé kellett beilleszkedni. Maradtak-e ehhez intézményi kapaszkodók, melyek voltak ezek, mivel próbálták, mivel tudták ezt pótolni? Kik voltak ennek a kényszerű kisebbségi társadalomépítésnek az animátorai a Délvidéken? A fenti kérdésekre most egy konkrét eset, Várady Imre élettörténetén keresztül keresem a választ, eddig ismeretlen források segítségével.

Írásom ahhoz a még mindig nem elégszer feltett kérdéshez kapcsolódik, hogy a kisebbségi magyar közösségeken belül, adott esetben a délvidéki magyar kisebbségi közösségen belül hogyan, milyen módszerekkel szervezte meg (újra) az elit saját társadalmát. Egy olyan korba megyünk tehát vissza, amikor a Délvidéken (is) megbomlott az állami és a nemzeti hovatartozás, az „otthon és a haza”, a személyes és a nemzeti önazonosság harmóniája, s egyik napról a másikra új, nemzeti szempontból ellenséges keretek közé kellett beilleszkedni.

Voltak-e, maradtak-e ehhez intézményi kapaszkodóik, ha igen, melyek voltak ezek, ha nem, mivel próbálták, mivel tudták ezt pótolni? Kik voltak ennek a kényszerű kisebbségi társadalomépítésnek az animátorai a királyi Jugoszláviához került Délvidéken?

Abban a meggyőződésben, hogy a délvidéki magyar kisebbségi elit társadalomszervező tevékenységének „Nagy Története” csak a „kis történetekből”, a személyes, egyéni cselekvésvilágokból írható meg, a fenti kérdésekre most egy konkrét eset, Várady Imre élettörténetén keresztül keresem a választ. Várady Imre életútjának, ezen belül társadalomszervező tevékenységének rekonstruálását az az egyedülálló, hatalmas mennyiségű személyes irathagyaték teszi lehetővé, amelynek feldolgozását Várady Tibor, Várady Imre unokája, a jeles nemzetközi jogász, akadémikus tette lehetővé számomra. Várady Imre naplót is írt, naplói azonban nem tartalmazzák az 1911 és 1943 közötti időszakot.²

Először is szeretném röviden bemutatni főhősömet, hiszen neve a kutatók szűk körén kívül, ma még kevéssé ismert. Ez persze összefügg történetírásunk állapotaival, azzal, hogy az „elcsatoltak első nemzedékéről” alig születtek még feldolgozások. 1867-ben, a kiegyezés évében született az akkor főleg németek lakta bánáti Katalinfalván (Kathereinfeld, Ravni Topalovac), az éppen megszülető Osztrák–Magyar Monarchiában. Kamaszként tanúja volt Becskerek vasútforgalomba történő bekapcsolásának, s még láthatta, hogy erős rudakra függesztett hordókban, puttonyokban hordták a város házaiba az ivó- és a mosóvizet, s nagykorúvá válásának (akkor ez a 24. életév volt) idején az újdonságnak számító telefonok hívószáma még csak két számjegyből állt. Szűkebb pátriája, a Bánság, amely a Magyar Királyság része volt, a 19. század második felére etnikai és vallási tekintetben a Kárpát-medence, s talán egész Európa egyik legsokszínűbb régiójává vált, ahol a különböző kultúrák, életmódok harmonikusan kiegészítették egymást.

Ötéves korában családja Nagybecskerekre (Becskerek, Veliki Bečkerek, Petrovgard, Großbetschkerek, Zrenjanin) költözött, ahová apját az ottani törvényszék fogház-felügyelőjévé nevezték ki, s e gyönyörű Bega parti városban élte le egész további életét. 1959-ben, a titói Jugoszláviában hunyt el, 92 éves korában. Megélte a Monarchia széthullását, a 20. század két nagy háborúját, három impériumváltást és meg tapasztalta a Jugoszláv Kommunista Párt hatalomra jutását, a szovjet típusú államszocialista rendszer kiépülését.

Születésekor az 1848-as forradalom és szabadságharc még élő emlék volt, résztvevői ott éltek közvetlen környezetében: apja és nagybátyjai is részt vettek a forradalomban. Ezekben az eszméken nőtt fel. 1918-ban, majd 1941-ben és 1944-ben azonban olyan új etikai, gazdasági és politikai ideológiákkal, politikai rendszerekkel szembesült, amelyek szöges ellentétben álltak egész addigi világával, értékrendjével.

Katonai szolgálatát Triesztben teljesítette, abban az időben, amikor a parancsszavak még németül hangzottak el. Jogi tanulmányai elvégzése után több lapot is

alapított, újságíróskodott, majd ügyvédi irodát nyitott Nagybecskerekben – mely mindmáig működik. A közügyek iránti érzékenysége rövidesen a politikusi pálya felé terelte. 1905-ben, Tisza István és a Szabadelvű Párt bukása után a becskerekai választói kerületben 48-as, ellenzéki programmal bekerült a magyar országgyűlésbe (1905–1910), együtt politizált Kossuth Ferencsel és Apponyi Alberttel. Apponyit többször is vendégül látta otthonában.³ 1906 októberében (27-én) ott volt a nagy-kikindai vasútállomáson abban a több száz fős, Torontál vármegyei küldöttségben, amely II. Rákóczi Ferenc és társai hamvai előtt hazahozataluk alkalmával tiszteltgett.⁴

Életének politikailag legaktívabb korszaka a két világháború közé esett – a kisebbségi helyzetbe került délvidéki magyarok egyik legtekintélyesebb vezetőjeként írta be nevét Magyarország, Jugoszlávia és a magyar kisebbségek történelmébe. Az első, királyi Jugoszláviában előbb parlamenti képviselő, majd két ciklusban szenátor, az első és egyetlen jugoszláviai magyar szenátor volt. A második világháború idején, a Bánát német megszállásakor már túl volt 70. életévén, de félreállításáig még ekkor is részt vállalt olykor a magyar kisebbség jogi, politikai védelmében, kulturális életében. Átélt a Bánát és szeretett városa, Nagybecskerek jugoszláv partizánok által történő visszafoglalását, s az első német és magyar civil túsók kivégzésekor keserűen írta le „... megszűnt a szabadság szeplőtlen fogantatása”.⁶

A munka becsületének és a közösség szolgálatának ethoszát, az ember tiszteltét, a humanizmus eszméjét, az eltérő kultúrák megbecsülését és a hazaszeretetet Széchenyi által képviselt eszményét vallotta magáénak élete végéig: a nemzeti és az egyetemes emberi haladás ügye nála szervesen összekapcsolódott, amelyet élete végéig tudatosan és hűen szolgált.

A *Világ* c. szabadkőműves, polgári radikális napilap 1918 október 13-ai számában megjelent cikkére reflektálva, kortársai többségéhez hasonlóan, Magyarország jövőjét még úgy képzelte el, hogy az itt élő nemzetiségek „erős, békés és szeretetteljes együttműködésben” fognak élni a magyarsággal. Mint írta: „Nem általános panaszokra van már szükség, hanem határozott programra, nem az elismert principiumok hangoztatására, hanem arra a becsületes és nyílt kijelentésre: mi románok, szerbek, svábok, szászok, tótok és ukránok úgy gondoljuk boldog és megelégedett létünket ez ország földjén, igazságos viszonyunkat a magyarsághoz, ilyen közös érdekekkel érezzük kapcsolva magunkat ehhez a magyarsághoz és ilyen módon kívánunk erős és békés és szeretetteljes együttműködésben a magyarsággal együtt élni”.⁵

Ezt a reményt azonban, mint ismeretes, a történelmi események elsodorták, és 1918 november végén, mint a becskerekai Magyar Nemzeti Tanács elnöke, már a várost megszálló szerb hadsereg parancsnokánál volt kénytelen tiltakozni a hatalom Szerb Nemzeti Tanácsra történő átruházása, a magyar közigazgatási szervek erőszakos eltávolítása, a magyar nemzeti zászló városházáról történő eltávolítása, a bevezetett hírlapi cenzúra, valamint a szerb nemzetőrség garázdálkodása miatt.

Ezzel kapcsolatos levelében ezt olvashatjuk: „A Magyar Nemzeti Tanács Ezredes Úr előtt folyó hó 24-én másodízben testületesen tisztelegvén, ugyanakkor Ezredes Úr kijelentette, hogy a polgári közhatalmat a 225. számú és városunkban falragaszok útján is közzétett parancsában sajnálatos tévedésből ruházta át csupán a nagybecskereki Szerb Nemzeti Tanácsra, amely mint ilyen Nagybecsereken különállólólag szintén megalakult.

Eme sajnálatos tévedésnek volt azután természetese következménye az, amelyről is Ezredes Úrnak már tudomása van, hogy a Szerb Nemzeti Tanács, mely testületi szervében Nagybecskerek város összlakosságának többségét nem képviseli, – támaszkodva mindenesetre látszólag az Ezredes Úr parancsnoksága alatt álló szerb királyi katonaság fegyveres erejére is – saját karhatalmi segédletével: a szerb nemzetőrséggel folyó hó 18-én.

- 1.) részben lefegyverezte önhatalmúlag a Magyar Nemzeti Tanács által alakított nemzetőrséget, illetve annak egyes különítményeit.
- 2.) a szerb katonai főparancsnokság és a fegyverét letett magyar nemzet között megkötött fegyverszüneti megállapodás kétségtelen megsértésével, ugyancsak önhatalmúlag és saját karhatalmi segédletével: a szerb fegyveres nemzetőrséggel, erőszakosan az összes közigazgatási közegeket hivatalukból eltávolította és így a közhatóságok működését erőszakosan megbénította.

Ezeknek a tényeknek a közrend, a köznyugalom és mindezekkel együtt a személyi és vagyónbiztonság szempontjából beláthatatlan súlyos, bolsevistikus következményei lesznek.

A Magyar Nemzeti Tanács, melynek a magyar nemzetőrség lefegyverezése következtében karhatalmi szerve jelenleg nincsen, de az egyes megbénított közhatósági szervek sem, itt a megszállott területen a vázolt önkényes erőszakoskodásokat ellenállással meg nem gátolhatták, de azokkal szemben a leghatározottabban tiltakoznak és következményeikért felelősséget nem vállalhatnak.”⁷

Ugyancsak ő fogalmazta meg a város magyar lakossága által december 10-én megtartott népgyűlés határozatát is (megjegyzem más, ehhez hasonló délvidéki magyar népgyűlésről nincs tudomásom), amelyben kimondták, nem fogadják el „az ún. Újvidéki Szerb Kormány” (hivatalos nevén Bácska, Bánát Baranya Nemzeti Igazgatóság) joghatóságát és dr. Slavko Županski helybéli szerb ügyvéd Torontál megyei főispánná történő kinevezését (akit mint ügyvéd kollégáját, személy szerint egyébként nagyra becsült), és hogy az új főispán rendelkezéseivel szemben a város magyarsága „a passzív resistencia álláspontjára helyezkedik”. Mint az új főispánhoz, pontosabban Slavko Županski ügyvédhez ezzel kapcsolatban intézett levelében olvashatjuk: az újvidéki szerb kormányt és az ő főispáni kinevezését azért nem ismerik el, érvelt jogászai precizitással, mivel ez a kormány „a népek önrendelkezési jogelvének téves és egyoldalú alkalmazásával rendezkedett be..., felállítása és

megalakítása a magyarság minden megkérdése, beleegyezése és hozzájárulása nélkül, impériuma hatálmegvonására nézve pedig a népek önrendelkezési jogának megvonásával történt”.⁸ Csak emlékeztetek rá, 1918. november 25-én a szinte kizárólag szláv összetételű Újvidéki Nagy Nemzetgyűlés (a több mint 700 tagú gyűlésnek mindössze 6 német és egy magyar tagja volt) már kimondta a Bácska, Bánát és Baranya, akkori értelmezésben a Vajdaság Ausztria–Magyarországtól történő elszakadását és a Szerb Királysághoz történő csatlakozását, december 1-én pedig sor került a Zágrábi Nemzeti Tanács alelnökének ünnepélyes nyilatkozatára is, amelyben kihirdette az Osztrák–Magyar Monarchiában élő délszlávok egységes nemzetállamba történő egyesülését Szerbiával és Montenegróval. A csatlakozás kimondásával a regionális szerb kormány, azaz a Bácska, Bánát, Baranya Nemzeti Igazgatóság felhatalmazta a „testvéri szerb kormányt”, hogy képviselje érdekeiket a béketárgyalásokon.⁹

A magyar tisztviselők, közalkalmazottak, tanítók, tanárok, vasutasok elbocsátása 1919 elejétől felgyorsult és tömegessé vált, annak ellenére, hogy a déli területekre vonatkozó fegyverszüneti egyezmény, a belgrádi konvenció lehetővé tette (volna) a magyar közigazgatás békekötésig történő megmaradását. A helyi magyar társadalom, különösen az államtól függő köztisztviselők, állami alkalmazottak, vasutasok, tanárok tehát kiszolgáltatott helyzetbe kerültek, annak ellenére, hogy 1919 őszéig a magyar kormány nyíltan arra törekedett, hogy a békeszerződés megkötéséig fentartsa a terület közigazgatásának magyar jellegét. A köztisztviselők, alkalmazottak fizetését is igyekeztek biztosítani, a folyósítás azonban komoly nehézségekbe ütközött.

Az új állam a tisztviselői kar elbocsátását a hűségeskü megtagadásával indokolta. Az SzHSz Királyságban két alkalommal követelték meg a hűségesküt. Először 1918 novemberében, közvetlenül a terület katonai megszállása után a regionális kormányra, a Nemzeti Igazgatóságra kellett felesküdni, pár évvel később pedig az 1921-es alkotmányra és a királyra. A Nemzeti Igazgatóság 1919. január 2-ai rendelete értelmében az eskü letétele nem érintette a tisztviselők állampolgári hovatartozását, de annak megtagadása azonnali elbocsátással járt.

A Várady-iratokban az önvédelem, az önszerveződés korai szakaszának egy ritka, kézzel írott dokumentuma őrződött meg – amely „Számadása dr. Várady Imre ügyvédnek, a nagybecskereki társadalomban megalakult, és a szerb megszállás folytán állás nélkül maradt köztisztviselőket segítő Bizottság által gyűjtött összejről és hovafordításáról” kissé kacifántos, de sokatmondó címet viseli. A bevételekről szóló kimutatás név szerint tartalmazza annak a 88 adományozónak a nevét, akik a Köztisztviselőket Segítő Bizottság számára segílyt nyújtottak (az utolsó adomány dátuma ezen a listán 1921. május 2.), illetve azoknak a vármegyei, verbászi, pancsovai, nagyikindai városi alkalmazottaknak a nevét is, akik adományban részesültek. E forrás alaposabb társadalomtörténeti elemzésére most sajnos nincs

lehetőség, azt azonban szeretném megemlíteni, hogy az adományozók listáját kiemelkedően magas összeggel, 30 000 koronával a szőlősudvarnoki (Banatski Dvor, Rogensdorf) birtokos, Csekonics Sándor¹⁰ főrendi házi tag (főrendiházi jegyző) vezeti. (Összehasonlításként: a támogatások általában 3 ezer és 500 korona között mozogtak).

Várady ügyvédi irodája – aki annak a két magyar kisebbségpolitikusnak az egyike volt, akik jól beszélték a szerb nyelvet, tehát tudtak kommunikálni az új hatalmi szervekkel és sikeresen letette államnyelvből a kötelező nyelvvizsgát, ügyvédi munkáját tehát folytathatta – kezdettől fogva a délvidéki magyarok *ingyenes jogvédelmének egyik központjává vált*. Még ellenzéki, 48-as függetlenségi párti politikusként, képviselőként jó kapcsolatokat épített ki a Torontál megyei szerb politikusokkal, az első (világ) háború alatt több letartóztatott, internált szerb közéleti személy, politikus védelmét is ellátta¹¹, így nyelvtudásán kívül ezeket a korábbi társadalmi kapcsolatokat is jól tudta kamatoztatni ebben a nehéz helyzetben. Megjegyzem, közvetlenül a trianoni békeszerződés aláírása után ő fogalmazta meg „*a nemzetiségi különbség nélkül összehívott ügyvédi kar*” délvidéki értekezletének javaslatait, amelyet a megbénult délvidéki igazságszolgáltatás helyreállítása céljából intéztek az igazságügyi miniszterhez, és 58 szabadkai ügyvéd aláírása, valamint a szabadkai ügyvédi kamara támogatása nyomatékositotta a beadványt. Ekkor már lassan két éve nem működött az igazságszolgáltatás az SZHSZ Királysághoz csatolt volt magyarországi területeken, amely egyre súlyosabb társadalmi problémákat okozott. Mint a beadványban olvashatjuk: „*A nemzetiségi különbség nélkül egybehívott ügyvédi kar értekezlete abban a meggyőződésben, hogy a modern és demokratikus szellemű igazságszolgáltatás biztosítékainak megteremtése mihamar napirendre kerül: időszerűnek látta, hogy az igazságügyi kormány tárgyilagosságába helyezett bizalommal a következő kérelmeket és javaslatokat terjessze elő:*

Méltóztassék oda hatni, hogy az igazságszolgáltatásban a magyar nyelv használata is intézményesen biztosíttassék, különösen;

hogy a felek és képviselők minden fórum és hatóság előtt a magyar nyelvet ezentúl is használhassák, tehát magyar nyelven is tárgyalhassanak és intézhessenek beadványokat minden hatósághoz;

hogy a magyar nyelvű vádlottak büntető ügyeiben az előkészítő eljárás – nyomozás és vizsgálat – is már magyar nyelven folyjon le;

hogyha háború, illetőleg a magyar bíróságok működésének megszűnte folytán félbe szakadt és felfüggesztett – sok ezerre menő – perek, tekintet nélkül a peres felek és jogi képviselők anyanyelvére, tisztán a célszerűség szempontjából magyar nyelven tárgyalhassanak és fejeztessenek be.

Ebből a célból javasoljuk, hogy az igazságszolgáltatási személyzetet magyarul is beszélőkkel méltóztassék kiegészíteni, úgy, hogy ekként elegendő szakerő álljon rendelkezésre és ez által minden fokon úgy a polgári, mint a büntető szakban magyar

és az itteni jogban jártas tanácsok működése lehetséges legyen.”¹² Kérésük süket fülekre talált.

A traumatizálódott sérelmek kivédésére irányuló, *védekező társadalmi stratégiához* sorolhatjuk a nagyhirű becskerekai piarista főreálgymnázium megmentése érdekében tett lépéseit is, amelynek egyik fontos dokumentumát, a magyar nyelvű gimnázium megmentése érdekében létrehozott előkészítő bizottság 1920. augusztus 25-ei ülésének jegyzőkönyvét szintén megtaláltuk hagyatékában. E bizottság elnöke Várady Imre volt. A jegyzőkönyv tanúsága szerint 1920. augusztus 23-án küldöttség járt Belgrádban a kultuszminiszternél annak érdekében, hogy a gimnázium továbbra is folytathassa tevékenységét. A miniszter ekkor a délszláv egyesülés egyik kulcsfigurája, a demokrata párti Svetozar Pribičević¹³ volt, aki az iskolapolitikában az ún. névelemzés¹⁴ bevezetésével tette hírhedté miniszteri tevékenységét, s minisztersége alatt került sor az egész délvidéki magyar iskolahálózat felszámolására és államosítására is. Ez a forrás arról tanúskodik, hogy mindössze arra kaptak ígéretet, hogy „a Vajdaság azon városaiban, melyekben a múlt tanévben a magyar nyelvű középiskola még működött (tehát városunkban is) a magyar középiskola mint ún. *paralell-intézet* a következő 3 év tartalmára megmarad. Feltételül azt tűzték ki, hogy ezen iskolák alsó osztályaiba osztályonként 30, felső osztályaiba 20 tanuló iratkozzák be.”¹⁵ Átmenetileg tehát biztosították a magyar nyelvű gimnáziumi osztályok működését, de hosszú távon ezt a nagy múltú intézményt sem sikerült megmenteni. Tanárait nem sokkal később elbocsátották, a piarista rend tagjait kitoloncolták az országból, s a gimnáziumot teljesen átvette a jugoszláv állam.

A békeszerződés aláírása után azonban, a passzivitás, az ellenállás, a sérelmek kivédésére irányuló *védekező társadalmi stratégia* többé nem volt folytatható – s ezt nemcsak az erdélyi, a felvidéki, illetve a délvidéki magyarság helyi vezetői, de Budapest is világosan látta. Abból indultak ki, hogy *a magyarság csak területi integritását veszítette el, de kulturális integritását nem* (amelyet az utódállamokkal megkötött kisebbségi szerződés védelmez) – *s ezt az integritást* a revízió egyenlőre távoli reményében, minden eszközzel *meg kell őrizni, intézményi struktúráit pedig ki kell építeni*. Magyarország részéről ezt a stratégiát német kisebbségpolitikai minta alapján, az itthoni társadalmi szervezeteken, pontosabban az 1921. augusztus 12-én a minisztertanács határozata alapján megalakult Társadalmi Szervezetek Központján (TESZK, közismertebb nevén a Teleki-iroda) keresztül nemcsak politikailag, de a költségvetésből anyagilag is támogatták. A Délvidék esetében a Szent Gellért Társaság töltötte be ezt a funkciót, Erdély vonatkozásában a Népies Irodalmi Társaság, Felvidék vonatkozásában pedig a Rákóczi Szövetség. Az intézmény vezetője Teleki Pál lett, operatív irányítója pedig a volt kolozsvári pénzügyigazgató, Papp Antal lett. Ez a társadalomszervező stratégia feltételezte az utódállamok politikai életébe történő bekapcsolódást, az önálló, egységes magyar pártokon keresztül történő politikai *integrálódást, és különösen a délvidéki magyar kulturális,*

egyházi élet támogatását.¹⁶ Megjegyzem, hogy az anyaország hivatalos körei a húszas években szívesen támogatták volna a hatalmi centrumok ellen közösen fellépő, más kisebbségekkel történő összefogást is, illetve az állami centralizációval dacoló lokális, regionális ideológiákat (transzilvanizmus). A Délvidéken, mint ismeretes, az összefogás szerény kísérletei megtörttek a Német Párt és Belgrád ellenállásán, a transzilvanizmushoz hasonló regionális ellenideológia, a Vajdaság a vajdaságiaké mozgalom pedig, amelyet a szabadkai Népkör elnöke, Pleszkovich Lukács hirdetett meg, elveszett a délszláv politikai tér hangzavarában. A Várady iratok ugyanakkor arról tanúskodnak, hogy a vajdasági magyarok vezetői, helyi aktivistái folyamatos anyagi áldozatot hoztak a kisebbségi lét életfeltételeinek megteremtése érdekében.

Várady Imre nemcsak egyet értett Budapest stratégiájával, azaz a kisebbségbe került délvidéki magyarság kulturális integritásának megőrzésével, intézményei megőrzésével és újraépítésével, beleértve a politikai párt létrehozását is, de az első pillanattól kezdve tevékeny, sőt kezdeményező szerepet vállalt ennek formálásában.

A magyarság kulturális integritásának téziséét Várady szervesen összekapcsolta az egyetemes emberi haladás kérdésével. Nézeteinek kialakulására jelentős befolyást gyakorolt a 48-as függetlenségi, ellenzéki gondolat, a szabadkőművesség művelődés, műveltség, valamint annak terjesztése melletti elkötelezettsége, a társadalom műveltség által történő jobbításának gondolata, de megérintette a polgári radikalizmus is.

Az 1923-as parlamenti választások előtt, amikor az egységes Magyar Párt megalakulása után először nyílt alkalom, hogy hasonlóan a felvidéki és az erdélyi magyarsághoz, bekapcsolódjanak a jugoszláv királyság politikai életébe (ez a kísérlet ekkor nem sikerült) egyik beszédében ezt így fogalmazta meg: *„ha jogos kívánságainkat egy fogalomban kellene jeleznem, azt felelném, célunk: egyenlőség!*

Mit jelent az egyenlőség politikai fogalma? Jelent: földet magyar művelőjének, jelent tisztességes megélhetésre munkaalkalmat ipari és kereskedelmi, szellemi és fizikai magyar munkásainknak, jelenti tehát a munkanélküliség, a kivándorlás rémének elűzését, jelent egyenlő adózást, arányos, igazságos teherviselést adózó magyar polgárainknak is, jelent magyar iskolát gyermekeinknek, szabad sajtót, szabad nyelvhasználatot, szabad kultúrát, előhaladást művelődésben, fejlődést gazdaságban mindannyiunknak, s mindezekből folyólag meglegedett, békés, munkás állampolgárságot, s mindezekre alapítva jelent erős, virágzó, hatalmas államot. Jelenti tehát, hogy ifjú államunk is konszolidált, számottevő hatalom legyen Európa művelt népeinek magas sorában.”¹⁷

E kisebbségi társadalom építésének „legerősebb eszköze”, folytatja gondolatait, „magyar tömegeinknek választójoghoz juttatása és ezzel királyságunk magyarsága számarányának megfelelő parlamenti képviselő elnyerése.” Ez persze csak alapja lehet mindennek, folytatja – de legalább ilyen fontos „hogy magyarságunk az ő törekvéseit támogatni kész és támogatni képes megértő politikai barátokat is tudjon

szerezni”. Majd gondolatait így zárja: mindez egy olyan egységes szervezetet feltételez, amely megszüntet minden pártok, osztályok, felekezetek szerinti elkülönülést, s amely szervezetet egyetlen gondolat hatja át: „magyar kultúránk fenntartásának, színvonalának emelésének, fejlesztésének, tökéletesedésének nagy eszméje.”

Később, 1936-ban, a Jugoszláviai Magyar Műkedvelők Almanachjában, a *Bokrétában* ezt így fogalmazta meg: „Minden nemzet szellemi életének nagy ható erőssége: hagyományainak tisztelete. Az egybegyűjtött hagyományok egymásutánja, a haladás legbiztosabb fokmérője. (...) Az egyetemes haladás követelménye minden más nyelvű, minden más nemzetirányú kultúrtörekvésnek az elismerés kölcsönösségén alapuló testvéri megbecsülése. Mert bár különböző nyelven, különböző nemzetek sajátos szellemirányában, de mindannyian egyazon cél: az egész emberiséget átkaroló nagy kultúridealok megközelítése felé törekszünk. Teljes lélekkel csüngünk tehát az általános, nagy világkultúra haladásán és emelkedésén. De emellett forró szeretettel, imádásig emelkedő áhítattal csüngünk, különösképpen a mi kisebbségi magyar kultúránk, irodalmunk, zenénk, dalunk, művészetünk ápolásán azért is, mert ezek emelkedésével, ezek tökéletesülésével maradhatunk csak méltó tagjai a világ nagy kultúr családjának.”¹⁸

Váradynak a kisebbségi társadalom megszervezésére vonatkozó fő gondolatai tehát már a 20-as évek elején körvonalazódtak, több forrásból is táplálkoztak, s mint láttuk, szinkronban voltak az anyaország törekvéseivel, és lényegében élete végéig nem változtak. Az átélt kudarcok, csalódások ellenére is hitt a kisebbség kulturális integritásának megőrzésében, a törvények, a reformok erejével, a szervezéssel jobbitható társadalom eszméjében, a magyar nemzeti kultúra és az egyetemes kultúra közös felemelkedésének, haladásának gondolatában. Mint „csodálatosan rendezett tudatú, önmagával egyenlő ember”¹⁹, ahogyan Naplóinak egyik recenzense nevezte, késő öregkoráig e gondolat jegyében élt és dolgozott. Pedig a kor, a 20. század, amelyben élt, egyre erőteljesebben cáfolta ezen ideák aktualitását.

Jegyzetek

- ¹ A szerző történész, egyetemi tanár, Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Újkori Egyetemes Történeti és Mediterrán Tanulmányok Tanszék
- ² Várady Imre: *Napló 1. Újvidék*, 2011. (a továbbiakban: Várady 2011.); Várady Imre: *Napló 2. Újvidék*, 2012. (a továbbiakban: Várady 2012.)
- ³ Várady 2011. 85–122.
- ⁴ Halász Hajnal: *II. Rákóczi Ferenc és társai újratemetése*. ArchivNet, 6. évf. (2006.) 5. sz. www.archivnet.hu/politika/ii_rakoczi_ferenc_es_tarsai_ujratemetese.html
- ⁵ Várady 2012. 53.
- ⁶ Várady Levéltár (a továbbiakban VL) Várady Imrének a *Világ* c. lap szerkesztőségéhez írott levele, 1918. október 16. A levelet Lázár Aurélnak (Aurel Lazár), a Román Comité tagjának, a lap 1916. október 13-ai számában *A lovaglopálca* címmel megjelent cikke kapcsán írta.

- ⁷ VL Szenátori iratok, XXII. 11 750/a.
- ⁸ VL Sz.n. Nagybecskerek város magyar lakosságának 1918. december 10-én megtartott népgyűlésének határozata.
- ⁹ Arhiv Vojvodine (a továbbiakban: AV) Narodna uprava za Banat, Bačku i Baranju. F.76. 22/1918.
- ¹⁰ Zsombolyi és janovai gróf Csekonics Sándor (1872–1952) ügyvéd, a főrendiház jegyzője, császári és királyi kamarás. Birtokai a bánati Szöllősudvarnokon helyezkedtek el. 1918 után birtokait eladta és családjával Magyarország javára optált.
- ¹¹ Többek között komoly jogi és erkölcsi segítséget nyújtott a háború kitörésekor politikai megbízhatatlanság miatt letartóztatott, majd internált Slavko Županski ügyvédnek, aki később a becskerei Szerb Nemzeti Tanács elnöke, majd pedig az új délszláv állam első Torontál megyei főispánja lett.
- ¹² VL Sz.n. Az igazságügy miniszterhez az igazságszolgáltatás zavartalan menetének biztosítása céljából beterjesztett javaslatok. Dátum nélkül. A szabadkai ügyvédi kamara 400 ügyvédje között 70 fő volt szláv származású, de mivel ők is magyar egyetemeken szereztek meg jogi diplomájukat, nem tudtak államnnyelven fogalmazni. Uo.
- ¹³ Svetozar Pribičević (1875–1936) újságíró, szerkesztő, horvátországi, majd jugoszláv politikus. A Szerb–Horvát Koalíció egyik vezetője, az egyik aláírója a Szerbiával történő egyesülésnek. Az SZHSz Királyságban belügy-miniszter, majd két kormányban kultuszminiszter volt. A szerb centralizmus és unitarizmus híve, a Demokrata Párt megalapítója, majd a Horvát Parasztpárttal közösen létrehozta az ellenzéki Paraszt-Demokrata Koalíciót. A királyi diktatúra után internálták, majd 1931-ben emigrált.
- ¹⁴ Az ún. névelemzés azt jelentette, hogy nem a szülők döntöttek arról, milyen tannyelvű elemi és középiskolába íratják be gyermekeiket, hanem a hatóságok döntöttek erről a diákok neve alapján. Például egy Draskovics, vagy egy Tóth nevű gyermeket akkor is szláv nyelvű iskolába kellett beírni, ha a család kizárólag magyarul beszélt és magyarnak vallották magukat.
- ¹⁵ VL Sz.n. Jegyzőkönyv, felvétel 1920. évi augusztus 25-én a magyar főreálgimnázium előkészítő-bizottságának gyűléséből.
- ¹⁶ Bővebben lásd Bárdi Nándor: *Otthon és haza. Tanulmányok a romániai magyar kisebbség történetéről*. Csíkszereda, 2013. 237–403., valamint A. Sajti Enikő: *Impériumváltások, revízió, kisebbség. Magyarok a Délvidéken 1918–1947*. Budapest, 2004. 37–43. Bárdi részletesen ismerteti a TESzK egészének költségvetését, jómagam pedig a délvidéki kiadásokról írok.
- ¹⁷ VL LVI. Várady Tibor kézzel írott beszéde, 1923.
- ¹⁸ Idézi: Várady Lóránd: *Dr. Várady Imre. Létünk*, 2005. 4. sz. 90. l.
- ¹⁹ Eöry Áron: „A közélet vizein is úszkáltam.” Kommentár, 2013. 3.

Dr. Prof. A. Enikő Sajti

Minority policies and social organization. Imre Várady's role in the social organization of Hungarians in the Southland in the 1920s.

My paper is related to the subject of by what methods the elite organized its own society, within the Hungarian minority community in the Southland. In an era, when in the Southland, state and national status changed, and from one day to the next, from an ethnicity point of view, they were forced to fit into a new, hostile environment. Did they have remaining institutional grasping points, which were these, what did they try, manage to replace these with? Who were the animators of this forced minority society organization in the Southland? I search for the answers to these questions through a specific case, the life-story of Imre Várady, with the assistance of sources that have been unknown so far.

Délvidéki Szemle, 1. Number 2. 43–52. pp. (2015)